

וינצלו את מצרים

דָּבַר נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיִּשְׁאַלּוּ אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רֵעוּתָהּ כָּלִי כֶסֶף וְכָלִי זָהָב: וַיִּתֵּן ה' אֶת חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם גַּם הָאִישׁ מִשֶּׁה גָדוֹל מֵאֵד בְּאַרְץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פְרַעֲה וּבְעֵינֵי הָעָם: (שמות יא ב-ג).¹

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כַדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאַלּוּ מִמִּצְרַיִם כָּלִי כֶסֶף וְכָלִי זָהָב וּשְׂמֹלֹת: וְה' נָתַן אֶת חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיִּשְׁאַלּוּ וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם: (שמות יב לה-לו).²

וַנִּתְּנִי אֶת חֵן הָעָם הַזֶּה בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וְהָיָה כִּי תִלְכוּן לֹא תִלְכוּ רִיקָם: וּשְׂאֵלָה אִשָּׁה מִשְׂכֻּנְתָּהּ וּמִגֵּרַת בֵּיתָהּ כָּלִי כֶסֶף וְכָלִי זָהָב וּשְׂמֹלֹת וּשְׂמֹתָם עַל בְּנֵיהֶם וְעַל בְּנֵיתֵיהֶם וַנִּצְלַתְּם אֶת מִצְרַיִם: (שמות ג כא-כב).³

וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יְדַע תְּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאַרְץ לֹא לָהֶם וְעַבְדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּן דָּן אֲנִי וְאַחֲרָי כֵּן יֵצְאוּ בְרַכָּשׁ גָּדוֹל: (בראשית טו יג-יד).⁴

שמות רבה פרשה ג סימן יא

"וונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים והיה כי תלכוון, לא תלכו ריקם" - מה שאמרתי לאברהם: "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול", אני עתיד לעשות אתכם לחן בעיני מצרים כדי שישאלו וילכו מלאים. בכדי שלא יהא פתחון פה לאברהם אבינו לומר: "ועבדום וענו אותם" - קיים בהם, "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" - לא קיים בהם.⁵

"ושאלה אשה משכנתה ... כלי כסף וכלי זהב ושמלות" - מלמד שהשמלות חביבות עליהם ביותר, שבזמן שאדם יוצא לדרך, אם אין לו שמלה הוא מכסוף.⁶

"ונצלתם את מצרים" - עתידים לעשות מצרים כמצולה שאין בה דגה.⁷

¹ פעמיים נזכר בפרשתנו, בה יוצאים בני ישראל ממצרים, עניין הלקיחה, השאלה או נתינה, ברצון או בכורח, של הכסף והזהב (והשמלות!). בפעם הראשונה, רגע לפני המכה האחרונה והמכרעת, מכת בכורות, ככתוב: "עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים אחרי כן ושלח אתכם מזה פלחיו פלה גרש יגרש אתכם מזה: דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו וכו'". בלהט האירועים, לא נשכח הכסף והזהב - הרכוש - או שמא הפיצוי על מאתיים ועשר שנות עבדות.

² בפעם השנייה מוזכר הנושא ברגע היציאה עצמו, בתוך עיצומו של חיפזון יציאת מצרים, ככתוב: "ותחזקו מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ כי אמרו פלנו מתיים: וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארתם צרת בשמלתם על שכמם: ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות וכו'".

³ שני האזכורים בפרשתנו, אינם אלא קיום דבר ה' למשה, עוד בהתגלות בסנה, בעת הטלת ש ליחות הגאולה עליו. ויש לשים לב שלקיחה השאלה ונתינה זו איננה מאוצר המלכות או משועי הארץ ונגידיה, אלא "משכנתה ומגרת ביתה", מ"רעותה", מאותם השכנים המצרים הקרובים שחיו לצד בני ישראל ביום יום. שמא דווקא הם התעמרו בהם יותר מכל ושמא הם שרחמו קצת עליהם והביעו את ההשתתפות בסבלם (ושמחה בגאולתם?). עכ"פ, לא הייתה הפרדה כ"כ ברורה בין מגורי בני ישראל ובין מגורי המצרים כפי שמשמע בפסוקים ואחרים (ואולי מכאן גם הגדלת הנס של ההפרדה במכות בין בני ישראל למצרים, וכבר אנו נגרים לנושא אחר).

⁴ לא ממש התחיל הדבר, אלא מאברהם. היציאה ממצרים ברכוש גדול היא חלק מההבטחה ונבואה לחזיון של ברית בין הבתרים. הבטחה לאבי האומה שהגיעה השעה לקיימה. ואחרי כל זאת, נראה שלפנינו מקרה נדיר במקרא של מעשה שנזכר ארבע פעמים (!) והדבר אומר פרשני ודרשני. מה מיוחד כאן ברכוש, בכסף, בזהב ובשמלות שנצלו בני ישראל ממצרים שראוי היה לציון כל כך בולט בתורה?

⁵ מדרש זה הוא על המקור השלישי מהמקרא שהבאנו, מעמד הסנה, ומתמקד בקשר בין ההבטחה למשה וההבטחה לאברהם. יש צורך לקיים את ההבטחה לאבות. ראה דברים רבה פרשה ג: "אמר לו הקב"ה לירמיה: לך אמור להם לישראל מה מצאו אבותיכם בי עול, על מה שנשבעתי לאבותיכם לא קיימתי? נשבעתי להם שאני מברך את בניהם, שנאמר: כי ברך אברך וגו' - לא ברכתי אתכם ע"י משה? ... אמרתי לו שאני מוציא אתכם ברכוש גדול, שנאמר (בראשית טו) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול - לא עשיתי כך? ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל (תהלים קה לז)". זאת ועוד, הקשר עם אברהם הוא לא רק קיום הבטחה, אלא גורל דומה, בבחינת: מעשה אבות סימן לבנים. כמו שאברהם ירד למצרים וחזר משם ברכוש גדול (בראשית יב), כך גם בניו. ראה פירוש רמב"ן בראשית יב: "לא נפל דבר מכל מאורע האב שלא יהיה בבנים". ושם הוא גם מצביע על חטאו של אברהם בעצם הירידה ובמעשהו עם שרה ורומז גם לכסף ולזהב שקבל מפרעה. האם גם אצלנו, ביציאת מצרים, יש בעיה עם הרכוש והכסף? האם אין כאן חטא גניבת דעת?

⁶ מכסוף מתבייש ובנוסחאות אחרות - מסתגף, היינו סובל מקור, רוח, חום וכו' שהם מנת ההולכים בדרכים. ראה בראשית מה כ-כג אין מציידי יוסף את אחיו לדרך (בראשית מה כא-כב). ולנו דווקא נראה מכסוף, היינו, עבדים שהחליפו את בגדי העבדות שלהם בבגדי בני חורין וזה היה חשוב להם אף יותר מהכסף והזהב. ראה פסוקים לד בשמות יב, פסוק אחד לפני המקור השני שהבאנו: "וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארתם צרת בשמלתם על שכמם". שתי "שמלות" כאן. הראשונים, בגדי העבדות שישאלו פשוט מעליהם ואשר משמשים כעת לאריזת המשאות לדרך ונתונים על כתף; והשניים, בגדי בני חורין שיצאו מעבדות לחירות. וראה גם "שמלתך לא בלתה מעליך" (דברים ח ד). כך או כך, ראה גם נוסח מכילתא דרבי ישמעאל: "הכסות היתה חביבה עליהם יותר מכסף וזהב".

⁷ ובמרא ברכות ט ע"א (להלן): "וינצלו את מצרים. אמר רבי אמי: מלמד שעשאוה כמצודה שאין בה דגן. וריש לקיש אמר: עשאוה כמצולה שאין בה דגים". ובעל הטורים חישב ומצא ש "וינצלו את מצרים" הוא בגימטריא "עשאוה כמצודה שאין בה דגן" (973 לעומת 972 ואין מקפידים בגימטריא על הפרש של 1). ורש"י מבאר: "וינצלו - ורוקנו". וכן מפרש מצודות. אבל אבן עזרא אומר שהוא מגזרת הלציל לא לתת טרף ואין זה ריקון מלא, רק אולי לקבל את המגיע כמו שאומר יעקב: "ויצל ה' את מקנה אביכן ויתן ל".

מסכת ברכות דף ט עמוד א

"דבר נא באזני העם וגו' - אמרי דבי רבי ינאי: אין נא אלא לשון בקשה, אמר ליה הקב"ה למשה: בבקשה ממך, לך ואמור להם לישראל; בבקשה מכס, שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, שלא יאמר אותו צדיק: "ועבדום וענו אותם" - קיים בהם, "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" - לא קיים בהם.⁸ אמרו לו: ולואי שנצא בעצמנו. משל לאדם שהיה חבוש בבית האסורים, והיו אומרים לו בני אדם: מוציאין אותך למחר מבית האסורים ונותנין לך ממון הרבה, ואומר להם: בבקשה מכס, הוציאוני היום ואיני מבקש כלום.⁹

"וישאלום" - אמר רבי אמי: מלמד, שהשאלום בעל כרחם. איכא דאמרי: בעל כרחם דמצרים, ואיכא דאמרי: בעל כרחם דישראל. מאן דאמר בעל כרחם דמצרים - דכתיב: "וונות בית תחלק שלל" (תהלים סח); מאן דאמר בעל כרחם דישראל - משום משוי.¹⁰

במדבר רבה פרשה יט סימן טו

למדתך תורה דרך ארץ שההולך לארץ שאינה שלו ויש בידו צורכו, לא יאכל ממה שבידו, אלא שלו יהא מונח ויקנה מן החנוני בשביל להנותו.¹¹ כך אמר לו משה (למלך אדום): הבאר עמנו ומן אנו אוכלים. לא תאמר שאנו מטריחים עליך - שכר אתה עושה לעצמך. כך אמר הקב"ה למשה: "אוכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם וגם מים תכרו מאיתם בכסף ושתייתם" (דברים ב ו). אמר להם משה: התירו לכם כיסכם, שלא יאמרו: עבדים היו עניינים הם. הראו להם עושרכם וידעו שלא הפסדתם בשעבוד: "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול".¹²

רשב"ם שמות פרק ג פסוק כב

"ושאלה אשה משכנתה" - במתנה גמורה וחלוטה, שהרי [כתוב] ונתתי את חן העם. כמו: "שאל ממני ואתנה גוים נחלתך". זהו עיקר פשוטו ותשובה למינים.¹³

המדרש הגדול פרשת בא סימן יא

⁸ מדרש זה כאילו חוזר על מה שכבר ראינו בשמות רבה לעיל ולא היא. שים לב שמדרש זה הוא על הפסוק בפרשתנו רגע לפני מכת בכורות (המקור הראשון מהתורה שהבאנו), לא על המקור השלישי, בסנה, כמו מדרש שמות רבה. כאן משה אומר לראשונה לבני ישראל את ענייני השאלת הרכוש מהמצרים. בלשון רכה - נא, מציאת חן ואין דיבור על ניצול. ומהי תגובת בני ישראל?

⁹ השווה עם מכילתא דרבי ישמעאל בא פרשה ה שהבאנו בדברינו מקוצר רוח ומעבודה קשה בשבוע שעבר, פרשת וארא: "ר' יהודה בן בתירא אומר: הרי הוא אומר: ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה. וכי יש לך אדם שהוא מתבשר בשורה טובה ואינו שמח? נולד לך בן זכר, רבך מוציאך לחירות, ואינו שמח?". שם קוצר רוח מבשרת גאולה שקשה להפנים אותה במצב של עבדות פרך. וכאן, כשכבר פעמי הגאולה נראים ונשמעים, קוצר רוח לצאת כבר ולא להתעסק בענייני רכוש ושאלת כסף וזהב ואולי עוד להסתבך עם מי ששנים רבות היו אדוניהם ונוגשיהם. בוא נצא עכשיו, אומרים בני ישראל למשה, עזוב אותנו כעת מכסף וזהב! שים שוב לב שמדרש זה הוא על המקור הראשון מהתורה שהבאנו, ערב מכת בכורות. אם עוד נגע אחד אם עוד מספר ימים הוא מה שגם ייתן לנו את הרכוש, אומרים בני ישראל, נוותר על מכת בכורות ונוותר על הכסף והזהב. ראה פירוש אור החיים לשמות יב לז: "לצד שישראל חבבו דבר היציאה ולא חששו להנאת הממון, הוא הדבר והיא הסיבה שהפליאו להרוויח זכותם עומדת להם".

¹⁰ בשל קושי המשא ומתן. ראה המדרש הציורי על החמורים הלוים שנשא במשא הרכוש ובזכות זה זכה החמור למצוות פדיון פטרי חמור, יתר על בכורות שאר בעלי החיים: "אמר ר' חנינא: שאלתי את ר' אליעזר בבית מותבא רבא: מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים? א"ל: גזירת הכתוב היא, ועוד, שסייעו ישראל בשעת יציאתם ממצרים. שאין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים לובים טעונים מכספה וזהבה של מצרים" (מסכת בכורות ה ע"ב). האם זו הייתה ההתנגדות היחידה של בני ישראל ללקיחת הרכוש של מצרים? סיבה פיסית בלבד, קושי לשאת?

¹¹ כשמיטילים בארץ, מצווה לקנות בקיסקים, לאכול במסעדות וללון בבתי הארחה - לתת פרנסה לתושבי האזור.

¹² אם כבר חזרנו לספר בראשית, לקשר עם אברהם וברית בין הבתרים, יש גם קשר נוסף לעימות בין עשו ליעקב. צאצאי יעקב העתידיים לעבור דרך גבול בני עשו אחי אביהם, צריכים להראות להם שהשעבוד שלהם כצאצאי אברהם, שעבוד שאולי גם בני עשו היו צריכים להיכלל בו, לא נִשְׁלַם מרכוש ורוח, לא הותיר בהם את צלק ות העבדות. ראה איך המדרש משנה כיוון מהנימוק של החנוני שצריך לפרנסו לנימוק: תראו לחנווני שיש לכם כסף! ואגב המפגש בין בני יעקב לבני עש בדרך לארץ ישראל, ראה באותו מדרש מספר שורות קודם: "וישלח משה מלאכים כה אמר אחיק ישראל ... משל לשני אחין שיצא שטר חוב על זקניהם. פרע אותו אחד מהם. לימים התחיל לשאול חפץ מאחיו, אמר לו: אתה יודע שאותו חוב על שנינו ואני הוא שפרעתי אל תחזירני מן חפצי שאני שואל". לקחנו על עצמנו את שטר החוב של סבא אברהם, אומרים בני ישראל, שטר הכולל שעבוד ויחד אתו גם את "הרכוש הגדול" שהובטח לו.

¹³ נעשה אתנחתא במדרשים ונפנה לפרשני המקרא אשר מעוררים בצורה הרבה יותר ברורה את הבעיה המוסרית של לקיחת הרכוש מהמצרים בהשאלה שלא על מנת להחזיר. זאת, כנראה לא רק עקב התעוררות פנימית יהודית, אלא גם כצורך להשיב למינים. ראה פירוש רבנו חננאל שמות ג כב: "חס ושלוש שיתיר הקב"ה לגנוב דעת הבריות שישאלו מהם כלי כסף וכלי זהב ולא ישיבו להם. אבל לשון שאלה הוא שנתן לה במתנה". בדרך זו הולך גם כלי יקר בפירושו לשמות ג כב ומפרשים נוספים. ספורנו, לעומת זאת, מציע את הפתרון של ב יות הים. ראה דבריו על הפסוק שם: "אל"פ שתקבלו הכל מהם דרך השאלה ותהיו חייבים להחזיר, הנה תקנו אח"כ הכל בדין ברודפם אחריכם להלחם בכס ושלו את שללכם". ראה [שאלת הכלים בעינים לספר שמות, נחמה לייבוביץ](#). ואנו נשוב אל עולם המדרש על מנת לתהות על האופן שבו הוא רואה את הנושא והאם יש כאן בכלל בעיה ואם כן, מה התשובה.

"ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים. גם האיש משה גדול מאד וכו' – יכול משה ואהרן לא נטלו מן הביזה? אפשר שיעברו על עשה ועל לא תעשה? תלמוד לומר: "גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים" – מלמד שהיו מפקידין אצלן פקדונות.¹⁴

שמות רבה פרשה יד סימן ג

ובשלושת ימי אפלה נתן הקב"ה חן העם בעיני מצרים והשאלום. שהיה ישראל נכנס לתוך בתיהן של מצרים והיו רואין בהן כלי כסף וכלי זהב ושמלות. אם היו אומרים: אין לנו להשאל לך, היו ישראל אומרים להם: הרי הוא במקום פלוני. באותה שעה היו המצריים אומרים: אם היו אלו רוצים לשקר בנו, היו נוטלין אותן בימי החושך ולא היינו מרגישים, שהרי ראו אותן כבר. אחר שלא נגעו חוץ מדעתנו, כמו כן לא יחזיקו. והיו משאלים להם, לקיים מה שנאמר: "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול". זהו שכתוב: "ולכל בני ישראל היה אור במושבותם" – "בארץ גושן" לא נאמר, אלא "במושבותם", שכל מקום שהיה יהודי נכנס היה אור נכנס ומאיר לו מה שבחביות ובתיבות ובמטמוניות. ועליהם נאמר: "נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתיי" (תהלים קיט קה).¹⁵

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יב פסוקים לה-לו

"ובני ישראל עשו כדבר משה" – אמר להן: לא תהו מהלכין משכונה לשכונה שלא תהו נראין כבני אדם תרמאין. "וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות" – הראוי לישאל כלי כסף ישאל כלי כסף, כלי זהב ישאל כלי זהב. "וישאלום" – ר' אומר: כשהיו ישראל במצרים מה נאמר בהן? "ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה" (שמות ג כב) – מלמד שהיו גרין עמהן.¹⁶ כשבטלו מן השעבוד מה נאמר בהן? "וישאלו איש מאת רעהו" (שם יא ב) – מלמד שהיו רעים להם. כשנגאלו מן השעבוד מה נאמר בהן? "וישאלום" – מה שהשאלום לא הגיעום והיו משאלין אותן בעל כורחן. מלמד שהיו יראין מהן כבני אדם שיראין מן קוניהן. ומפני שהיו אומרים: למחר יהו אומות העולם רואין אותן במדבר ויאמרו: ראו כמה עשירים הן עבדיהם של מצרים.¹⁷

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק יא פסוק ב

"דבר נא". אין נא אלא לשון בקשה, אמר לו הקב"ה למשה: בבקשה ממך, לך אמור להם לישראל, וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה. וכי מצרים רעים להם של ישראל היו, שהכתוב אומר: איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה? אלא מלמד שאחרי המכות נהיו המצריים כרעים וכאוהבים לישראל, כדי להשאל להם כליהם. וישראל היה אומר לו למצרי: רעי ואהובי, השאלני כלי זה, או מלבוש זה, כלי כסף וכלי זהב זה. ולא היה לו למצרי פנים למונעו ממנו, שנאמר: "ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים" (שמות יא ג), לקיים מה שנאמר: "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" (בראשית טו יד).¹⁸

¹⁴ ראה גם דבריו בפרשת שמות, במקור השלישי שהבאנו: "ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה – זו מצוות עשה". ומצוות הלא תעשה היא כנראה בפסוק הקודם: "לא תלכו ריקם". אנחנו לא שומעים כאן שום היסוס או צורך בהסבר. יש כאן מצוות עשה ולא תעשה ואף משה ואהרן עשו כן. כמעט היינו קוראים את הפסוק: "ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים. גם האיש משה" לקח.

¹⁵ השווה עם הנוסח בתנחומא וארא סימן יד: "ובשלושת ימי אפלה נתן הקב"ה את חן העם בעיני מצרים וישאלום, והיה ישראל נכנס לתוך בתיהן של מצרים והיו שואלין מהן כלי כסף וכלי זהב ושמלות. אם היו אומרים: אין לנו להשאל, היה מאיר הקב"ה את המקום שהיו שם והיה אומר לו ישראל: הרי הוא במקום פלוני. לקיים מה שנאמר: "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול". מהנוסח המורחב של שמות רבה ניתן להבין שבני ישראל באו לבית המצרים פעמיים. פעם בימי החושך ואז לא לקחו ולא בקשו, רק ראו. ופעם לפני מכת בכורות (ראה שמות סוף פרק י תחילת פרק יא), כאשר בקשו והמצרים נתנו להם מתוך אמון שודאי יחזירו ולא יחזיקו, שהרי יש להם "חזקת מיגו" שכבר ראו בימי החושך ולא לקחו. מדרש זה רק מעצים את הטענה של גניבת דעת שמנצלת את כך שבמי החושך כאילו היו הגונים. מדרש פליאה! ראה גם הסיום הקצת צורם מהפסוק בתהלים: "נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתיי".

¹⁶ ההשאלה הייתה מהמצרים שהיו קרובים אל בני ישראל וגרו איתם ממש ביחד! השווה עם שמות רבה ותנחומא הקודמים!

¹⁷ חלק זה של המדרש זה מחזיר אותנו לגמרא בברכות הנ"ל, לדעה שם שהמצרים השאלו לבני ישראל בעל כורחם (של בני ישראל) ובניגוד לרצונם. אך כאן אין הסירוב של בני ישראל לקבל בהשאלה את הכסף והזהב של המצרים בגלל קושי פסי של מסע, אלא מסיבה מוסרית שלא יאמרו הגויים שעושרם של עבדים אלה שיצאו ממצרים הוא מגניבת אדוניהם. למדרש זה יש לחבר את כל אותם מדרשים שבאמת העשירו בני ישראל מביזת הים, שזהו שלל מלחמה חוקי. ראה פירוש ספורנו בהערה 13 לעיל. וזהו גם "ונתן לנו את ממונם" שבפיוט דיינו בהגדה. המוטיב השני (הראשון) של מדרש זה הוא הרעות שהייתה בין בני ישראל והמצרים, רעות שהלכה והתפתחה ככל שפרעה קבל יותר מכות וככל שנעשה ברור שסופם של בני ישראל לצאת ממצרים. ועל כך, במדרש הבא.

¹⁸ מדרש מאוחר זה מפתח את רעיון הרעות בין בני ישראל ומצרים עמך שראינו ב מכילתא הנ"ל. נראה שבקו זה הולך גם רמב"ן בפירושו לפסוק הסמוך, שמות יא ג: "וטעם ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים" – שלא היו אנשי מצרים שונאים אותם על המכות, אבל מוסיפין בהם אהבה ונושאים חן בעיניהם, לאמר: אנחנו הרשעים גם עושים חסם, וראוי הוא שיחונן אתכם האלהים. גם האיש משה, המביא עליהם המכות, גדול מאד בכל ארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ואנשי ריבו. ובעיני העם, ישראל, אחרי שאמרו לו ירא ה' עליכם וישפוט (לעיל ה כא), אחרי ולא שמעו אל משה מקוצר רוח (שם ו ט), כי נתגדל מאד בעיניהם בראותם כי נאמן הוא לנביא

מסכת סנהדרין דף צא עמוד א¹⁹

... שוב פעם אחת באו בני מצרים לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון, אמרו לו: הרי הוא אומר: "וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום" - תנו לנו כסף וזהב שנטלתם ממנו. - אמר גביהא בן פסיסא לחכמים: תנו לי רשות ואלך ואדון עמהן לפני אלכסנדרוס, אם ינצחוני - אָמְרו להם: הדיוט שבנו ניצחתם, ואם אני אנצח אותם אמרו להם: תורת משה רבינו ניצחתכם. נתנו לו רשות והלך ודן עמהן. אמר להן: מהיכן אתם מביאין ראייה? - אמרו לו: מן התורה. - אמר להן: אף אני לא אביא לכם ראייה אלא מן התורה. שנאמר: "ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה" - תנו לנו שכר עבודה של ששים ריבוא, ששיעבדתם במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה. אמר להן אלכסנדרוס מוקדון: החזירו לו תשובה! - אמרו לו: תנו לנו זמן שלושה ימים. נתן להם זמן, בדקו ולא מצאו תשובה. מיד הניחו שדוניהן כשהן זרועות, וכרמיהן כשהן נטועות וברחו, ואותה שנה שביעית היתה.²⁰

מסכת אבות דרבי נתן נוסחא ב פרק מז

ג' חזרו למקומן: ישראל והתורה והכסף והזהב. ישראל היו מעבר הנהר, שנאמר: "בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי וגו' " (יהושע כד ב). ומנין שחזרו למקומן? שנאמר: "להן מן די ארגיזו אבהתנא לאלהא שמיא וגו' " (עזרא ה יב). התורה היתה מן השמים, שנאמר: "אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם" (שמות כ יח). ומנין שחזרה למקומה? שנאמר: "התעייף עיניך בו ואיננו" (משלי כג ה). הכסף והזהב היו מארץ מצרים, שנאמר: "ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות" (שמות ג' כ"ב). ומנין שחזרו למקומן? שנאמר: "ויעל שישק מלך מצרים ויקח את אוצרות בית ה' ואת אוצרות בית המלך" (דברי הימים ב יב ט).²¹

מסכת פסחים דף קיט עמוד א

אמר רב יהודה אמר שמואל: כל כסף וזהב שבעולם יוסף לקטו והביאו למצרים, שנאמר: "וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען" (בראשית מז יד). אין לי אלא שבארץ מצרים ושבארץ כנען, בשאר ארצות מנין? - תלמוד לומר: "וכל הארץ באו מצרימה". וכשעלו ישראל ממצרים העלוהו עמהן, שנאמר: "וינצלו את מצרים"²² ... והיה מונח עד רחבעם. בא שישק מלך מצרים ונטלו מרחבעם, שנאמר: "ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים על ירושלים ויקח את אוצרות בית ה' ואת אוצרות בית המלך" (מלכים א יד). בא זרח מלך כוש ונטלו משישק. בא אסא ונטלוהו מזרח מלך כוש ושיגרו להדרימון בן טברימון. באו בני עמון ונטלו מהדרימון בן טברימון. בא יהושפט ונטלו מבני עמון, והיה מונח עד אחז. בא סנחריב ונטלו מאחז, בא חזקיה ונטלו מסנחריב, והיה מונח עד צדקיה. באו כשדיים ונטלוהו מצדקיה, באו פרסיים ונטלוהו מכשדיים, באו יוונים ונטלוהו מפרסיים, באו רומיים ונטלוהו מיד יוונים, ועדיין מונח ברומי.²³

לה". ברמת "האנשים הפשוטים", השכנים, עמך, הייתה אחווה ורעות, ככל שמשה הלך וגדל ופרעה ספג יותר ויותר מכות. מעבר לפסוק שלנו "גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם", ניתן אולי למצוא סמך לדעה קצת חר יגה זו בפסוק בסוף פרשת וארא, מכת הברד: "הירא את דבר ה' מעבדי פרעה וכו'". אבל מכאן ועד רעות והשאלת כלים יקרים, ארוכה הדרך. ודא עקא, שאת כספם של "השכנים הטובים" לקחו בני ישראל, במקום את אוצר פרעה! והמאיר עינינו בדעה ייחודית זו, יבורך בכסף, זהב ושמלות.

¹⁹ ראה מקבילה במדרש בראשית רבה פרשה סא ז: "בימי אלכסנדרוס מוקדון באו בני ישמעאל לעורר על ישראל על הבכורה ובאו עמהם שתי משפחות רעות כנענים ומצרים ... ושם אולי הנוסח נאה וציורי יותר.

²⁰ ראה בגמרא שם דיונים נוספים בין בני אפריקא ובני ישראל על הבעלות על ארץ כנען וכן עם בני ישמעאל ובני קטורה. אין חדש תחת השמש, מלבד הגורם הבורר והמפשר. אז אלכסנדר מוקדון והיום האו"ם, ארה"ב, הקווארטט וכו'. וע"פ, זו הטענה המרכזית שניצול מצרים היה התשלום על שנות השעבוד. אלא שאנו מוסיפים ומקשים כפי שכבר הערנו לעיל, מדוע נלקח הכסף מהמצרי הפשוט ולא מאוצר פרעה. והדברים חוזרים גם לביזת הים. ביזת הים - כן, שאילת כסף וזהב מהמצרים השכנים וגרי הבית - מדוע? אלא אם נאמר שדווקא אלה התעמרו בהם יותר מכולם והיה כאן שעבוד ברמת הבית והאחווה הפרטית, בדומה לעבדות הכושים בארה"ב, אך דא עקא שלא כך משתמע מהתורה.

²¹ ראה מדרש זה בנוסח קצת אחר במסכת פסחים פז ע"ב: "שלשה חזרו למטעון, אלו הן: ישראל, כסף מצרים, וכתב לוחות. ישראל - הא דארמן. כסף מצרים - דכתיב +מלכים א יד+ ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים על ירושלים וגו'. כתב הלוחות - דכתיב +דברים ט+ ואשברם לעיניכם. תנא: לוחות נשברו ואותיות פורחות". סוף דבר, שלא נשאר כסף מצרים בידי בני ישראל והוא שב למקומו.

²² המוטיב של המדרש, כפי שנראה, הוא גלגולו של הכסף בעולם. אך בתחנה הראשונה, שהיא עניינינו, אולי הוא מציע את הרעיון שעושרה של מצרים בא מהמהפכה הכלכלית-פוליטית שעשה יוסף ולפיכך יש לצאצאיו זכויות בעושר זה.

²³ אי אפשר שלא לסיים ברומא, המלכות הרביעית והאחרונה, זו אשר שולטת בעולם מסופו ועד סופו ואחריה רק משיח יכול לבוא. אך מה שחשוב לעניינינו הוא המוטיב של האוצר העולמי המתגלגל ממקום למקום. כסף מצרים לא רק חזר למקומו, אלא הולך ומתגלגל בעולם. ניצול מצרים ע"י בני ישראל, אינו אלא תחנה אחת במסע הארוך של העושר העולמי שיש שאומרים שבימינו, לאחר משבר 2008, הולך ומתגלגל מאירופה ואמריקה לאסיה. בראייה רחבה זו, מתגמד מה ניצול מצרים ומוקחה אולי מעט עוקצו.

אמר רבי חמא בר' חנינא: שלש מטמוניות הטמין יוסף במצרים. אחת נתגלה לקרח, ואחת נתגלה לאנטונינוס בן אסוירוס, ואחת גנוזה לצדיקים לעתיד לבוא.²⁴

שבת שלום
מחלקי המים

²⁴ רפורמטור וכלכלן גדול היה יוסף וגם בני ישראל אשר נצלו את מצרים, לא הצליחו לרוקנה כליל ולא "עשאוה כמצודה שאין בה דגן" או "כמצולה שאין בה דגים". וגם כל המלכויות, כולל יוון ורומא, לא אספו את כל העושר העולמי. את ארונו של יוסף הוציאו בני ישראל, את חלק ניכר מאוצרות יוסף-מצרים נצלו אבל לא את כולם. אחד מהם, לפחות, גנוז ושמור לצדיקים לעתיד לבוא.